

TAMS14/36 SANNOLIKHETSLÄRA GK
Poissonprocessen (komplettering)

Torkel Erhardsson

14 maj 2010

1 Stokastiska processer

Definition 1.1 En stokastisk process är en familj $\{X(t); t \in T\}$ (kan även skrivas $\{X_t; t \in T\}$) av stokastiska variabler, definierade på ett utfallsrum Ω , och indexerade av en mängd T (indexmängden).

Några kommentarer till denna definition:

1. T betraktas ofta som en mängd av *tidpunkter*. Om $T = \mathbb{Z}_+$ (de icke-negativa heltalen) eller $T = \mathbb{Z}$ (heltalen), så kallas $\{X(t); t \in T\}$ en stokastisk process i *diskret tid*. Om $T = \mathbb{R}_+$ (de icke-negativa reella talen) eller $T = \mathbb{R}$ (de reella talen), så kallas $\{X(t); t \in T\}$ en stokastisk process i *kontinuerlig tid*.
2. $X(t)$ kallas ofta processens *värde* (eller *tillstånd*) vid tid t .
3. För varje fixt *utfall* ω i utfallsrummet Ω kan man definiera en funktion från T till $\mathbb{R}$, genom att låta funktionens värde vid tid t vara den stokastiska variabeln $X(t)$:s värde för utfallet ω . Denna funktion kallas den stokastiska processens *realisering* (eller *trajektor*) för utfallet ω .

Exempel 1.1 Ett exempel på en stokastisk process i diskret tid är en följd av oberoende och lika fördelade stokastiska variabler $X_0, X_1, X_2, X_3, \dots$. Andra exempel, där processens värden vid olika tidpunkter är *beroende* stokastiska variabler, är martingaler, stationära stokastiska processer, och markovkedjor. Dessa studeras i flera av fortsättningskurserna i matematisk statistik, till exempel TAMS32 Stokastiska processer.

Exempel 1.2 Låt X och Y vara stokastiska variabler, och låt $Z(t) = Xt + Y$ för varje $t \in \mathbb{R}$. Då är $\{Z(t); t \in \mathbb{R}\}$ en stokastisk process i kontinuerlig tid. Dess realiseringar är räta linjer.

2 Poissonprocessen

Definition 2.1 En **Poissonprocess** med **intensitet** λ (där $\lambda > 0$) är en stokastisk process i kontinuerlig tid $\{X(t); t \geq 0\}$ med följande egenskaper:

1. Processens värde vid tid t , $X(t)$, är en icke-negativt heltalsvärd stokastisk variabel (för varje $t \geq 0$), och $X(0) \equiv 0$.
2. Processens realiseringar är ickeavtagande funktioner.

3. För varje följd av tidpunkter $0 = t_0 < t_1 < t_2 < \dots < t_n$ gäller att processens inkrement $X(t_1) - X(t_0), X(t_2) - X(t_1), X(t_3) - X(t_2), \dots, X(t_n) - X(t_{n-1})$ är oberoende stokastiska variabler.
4. För varje $t \geq 0$ gäller att $P(X(t+h) - X(t) = 1) = \lambda h + o(h)$ då $h \downarrow 0$.
5. För varje $t \geq 0$ gäller att $P(X(t+h) - X(t) > 1) = o(h)$ då $h \downarrow 0$.

Kommentarer:

1. Med $o(h)$ menas (på vanligt sätt) en restterm sådan att $\lim_{h \downarrow 0} \frac{o(h)}{h} = 0$.
2. Det följer av egenskaperna 4–5 att $P(X(t+h) = X(t)) = 1 - \lambda h + o(h)$ då $h \downarrow 0$.

Poissonprocessen används ofta då man vill beskriva händelser av en viss typ som inträffar "fullständigt slumpmässigt i tiden"; till exempel: kunders ankomst till en butik; anrop till en telefonväxel; emissioner av partiklar från ett radioaktivt preparat, o.s.v. Poissonprocessens värde vid tid t , $X(t)$, anger då hur många sådana händelser som inträffar under tidsintervallet $[0, t]$. Intensiteten λ kan tolkas som det *förväntade antalet* händelser *per tidsenhet*, vilket framgår av följande sats, som också förklarar namnet "Poissonprocess":

Sats 2.1 Låt $\{X(t); t \geq 0\}$ vara en Poissonprocess med intensitet $\lambda > 0$. För varje $0 \leq t_1 < t_2$ gäller då att $X(t_2) - X(t_1) \sim \text{Po}(\lambda(t_2 - t_1))$.

Beviskiss: Låt $L = t_2 - t_1$. För varje $N = 1, 2, \dots$ gäller att

$$X(t_2) - X(t_1) = \sum_{i=1}^N (X(t_1 + i\frac{L}{N}) - X(t_1 + (i-1)\frac{L}{N})),$$

där termerna i summan är oberoende stokastiska variabler (enligt egenskap 3 ovan). Antag nu att N är stort. Enligt egenskap 4–5 ovan gäller:

$$P(X(t_1 + i\frac{L}{N}) - X(t_1 + (i-1)\frac{L}{N}) = x) \approx \begin{cases} \frac{\lambda L}{N}, & x = 1; \\ 1 - \frac{\lambda L}{N}, & x = 0. \end{cases}$$

Det gäller därför att $X(t_2) - X(t_1) \approx \text{Bin}(N, \frac{\lambda L}{N})$. Eftersom N är stort, gäller vidare att $\text{Bin}(N, \frac{\lambda L}{N}) \approx \text{Po}(\lambda L)$. (Ett fullständigt bevis baserat på

denna skiss, där man visar att sannolikhetsfördelningen för högerledet konvergerar "i fördelning" mot $Po(\lambda L)$ då $N \rightarrow \infty$, kan konstrueras med hjälp av sannolikhetsgenererande funktioner; se kursen TAMS46 Sannolikhetslära (fk.)

Alternativt bevis: Här nöjer vi oss med att visa att $X(t) \sim Po(\lambda t)$. Låt $P_n(t) = P(X(t) = n)$ för $n = 0, 1, 2, \dots$; vi ska alltså visa att $P_n(t) = e^{-\lambda t} \frac{(\lambda t)^n}{n!}$ för $n = 0, 1, 2, \dots$. Det gäller att

$$P_0(t+h) = P(X(t+h) = 0 | X(t) = 0)P_0(t) = (1 - \lambda h + o(h))P_0(t) \quad \text{då } h \downarrow 0,$$

där egenskap 4–5 utnyttjades. Subtrahera med $P_0(t)$ och dela med h i båda led, och låt $h \downarrow 0$, så fås differentialekvationen

$$P_0'(t) = -\lambda P_0(t),$$

med begynnelsevillkoret $P_0(0) = 1$, vilken har lösningen $P_0(t) = e^{-\lambda t}$.

Ett liknande, men mer komplicerat resonemang för $n \geq 1$ (använd lagen om total sannolikhet och egenskap 4–5) ger sedan:

$$\begin{aligned} P_n(t+h) &= P(X(t+h) = n | X(t) = n)P_n(t) \\ &+ P(X(t+h) = n | X(t) = n-1)P_{n-1}(t) + P(\{X(t) \leq n-2\} \cap \{X(t+h) = n\}) \\ &= (1 - \lambda h + o(h))P_n(t) + (\lambda h + o(h))P_{n-1}(t) + o(h) \quad \text{då } h \downarrow 0. \end{aligned}$$

Subtrahera med $P_n(t)$ och dela med h i båda led, och låt $h \downarrow 0$, så fås

$$P_n'(t) = -\lambda P_n(t) + \lambda P_{n-1}(t) \quad \forall n \geq 1,$$

med begynnelsevillkoren $P_n(0) = 0$ för $n \geq 1$. (Anmärkning: strängt taget är de ovan angivna derivatorna högerderivator, men man kan visa att också vänsterderivatorna existerar och uppfyller samma differentialekvationer.)

Vi använder sedan matematisk induktion. Antag att $P_k(t) = e^{-\lambda t} \frac{(\lambda t)^k}{k!}$ för $k = 0, 1, 2, \dots, n-1$. Detta är enligt vad vi har visat uppfyllt för $n = 1$. Induktionsantagandet insatt i den andra differentialekvationen ger:

$$\frac{d}{dt} [e^{\lambda t} P_n(t)] = \frac{\lambda^n t^{n-1}}{(n-1)!},$$

vilket tillsammans med begynnelsevillkoren ger:

$$e^{\lambda t} P_n(t) = \frac{(\lambda t)^n}{n!},$$

vilket visar att $P_n(t) = e^{-\lambda t} \frac{(\lambda t)^n}{n!}$ för $n = 0, 1, 2, \dots$ ■

Sats 2.2 Låt $\{X(t); t \geq 0\}$ vara en Poissonprocess med intensitet $\lambda > 0$. Låt

$$T_k = \inf\{t > 0; X_t = k\} \quad k = 1, 2, \dots$$

Då gäller att $T_1, T_2 - T_1, T_3 - T_2, \dots$ är oberoende och $\exp(\lambda)$ -fördelade stokastiska variabler.

Bevis: Vi visar enbart att $T_1 \sim \exp(\lambda)$. Definitionsmässigt är $T_1 > 0$. För $t > 0$ gäller, eftersom $X(t) \sim \text{Po}(\lambda t)$:

$$P(T_1 \leq t) = P(X(t) \geq 1) = 1 - P(X(t) = 0) = 1 - e^{-\lambda t},$$

vilket är fördelningsfunktionen för en $\exp(\lambda)$ -fördelning. ■

Kommentarer:

1. Sats 2.2 visar att Poissonprocessens realiseringar är *styckvis konstanta* funktioner, som växer enbart genom "hopp" (diskontinuiteter), och då alltid från ett heltalsvärde till *närmast högre* heltalsvärde. Den stokastiska variabeln T_k är den tidpunkt då processen hoppar från värdet $k - 1$ till värdet k .
2. Omvändningen till sats 2.2 gäller också. Låt $Z_1, Z_2, Z_3, \dots$ vara oberoende $\exp(\lambda)$ -fördelade stokastiska variabler, och låt

$$X(t) = \max\{k = 0, 1, 2, \dots; \sum_{i=1}^k Z_i \leq t\} \quad \forall t \geq 0.$$

Då är $\{X(t); t \geq 0\}$ en Poissonprocess med intensitet λ , vars hopptidpunkter är $T_k = \sum_{i=1}^k Z_i$, $k = 1, 2, \dots$. Detta bevisar vi inte.

Som avslutning ger vi utan bevis ett par satser som behandlar *återstartade* Poissonprocesser, respektive *superposition* av Poissonprocesser.

Sats 2.3 Låt $\{X(t); t \geq 0\}$ vara en Poissonprocess med intensitet $\lambda > 0$. Fixera $t_0 \geq 0$, och låt $Y(t) = X(t_0 + t) - X(t_0)$ för $t \geq 0$. Då är $\{Y(t); t \geq 0\}$ en Poissonprocess med intensitet λ .

Sats 2.4 Låt $\{X_1(t); t \geq 0\}$ och $\{X_2(t); t \geq 0\}$ vara oberoende Poissonprocesser med intensiteterna $\lambda_1 > 0$ respektive $\lambda_2 > 0$. Låt $Y(t) = X_1(t) + X_2(t)$ för $t \geq 0$. Då är $\{Y(t); t \geq 0\}$ en Poissonprocess med intensitet $\lambda = \lambda_1 + \lambda_2$.